

Андрій СавченкоКременчуцький національний університет ім. М. Остроградського
аспірант (Україна)e-mail: savchenko_andii@ukr.netORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4332-9127>**Підприємницькі ініціативи українського селянства доби «відлиги» у сфері задоволення побутових потреб**

Анотація. Мета статті: проаналізувати підприємницький потенціал особистих присадибних господарств колгоспників доби «відлиги» у сфері задоволення побутових потреб. **Наукова новизна.** Опрацьовані нами селянські розповіді, зібрані під час польових досліджень, досить наглядно демонструють готовність селян заробити додаткові кошти, щоб задовольнити свої потреби. В загальній структурі грошових надходжень до селянського двору актуальним залишалось отримання доходів, наприклад, від таких ремісничо-кустарних промислів як пошиття й ремонт одягу та взуття. Український селянський соціум хрущовської доби залишався для держави другорядним суб'єктом соціально-економічного життя, тому лише селянська підприємницька ініціатива допомагала йому вижити й забезпечувати бодай достатній рівень та якість життя власній родині. **Методологія дослідження** ґрунтується на засадах порівняльно-історичного й міждисциплінарного аналізу, соціокультурного підходу. **Висновки.** Повсякденне життя української селянської родини доби «відлиги» характеризувалось тим, що потреби селян постійно зростали, але їх задоволення з боку держави було мінімальним. Відповідно, активізувалась роль різних умільців-кустарів, які могли на місці задовольнити хоча б на примітивному, мініальному рівні життєво-важливі потреби односельців. Опрацьовані нами селянські розповіді, зібрані під час польових досліджень, досить наглядно демонструють готовність селян заробити додаткові кошти, щоб задовольнити свої потреби. В загальній структурі грошових надходжень до селянського двору актуальним залишалось отримання доходів, наприклад, від таких ремісничо-кустарних промислів як пошиття й ремонт одягу та взуття. Український селянський соціум хрущовської доби залишався для держави другорядним суб'єктом соціально-економічного життя, тому лише селянська підприємницька ініціатива допомагала йому вижити й забезпечувати бодай достатній рівень та якість життя власній родині.

Ключові слова: доба «відлиги», колгоспне селянство, прибутки селян, матеріальний добробут, кустарі-умільці, побутові потреби.

Постановка проблеми. Після вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС держава анонсувала низку гучних заходів щодо необхідності переходу до політики покращення добробуту селянства, які не мали практичного втілення. Тому роки «відлиги» є досить яскравим прикладом прояву неабиякого вміння українського селянства економічно виживати в часто несприятливій для нього суспільно-політичній та соціально-економічній атмосфері. Проте і в ледачах тогочасного законодавства, все ще в цілому репресивного по відношенню до селянства, мав місце матеріально-економічний розвиток селянського двору. Підприємницька ініціатива селян допомагала їм не лише в реалізації землеробсько-скотарської продукції як основної складової неформальної економіки селянського двору. Водночас селяни активно розвивали і побутово-промислові види малого підприємництва.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Вивченню сутності повсякденного життя українських селян в добу «відлиги» присвячено низку наукових розвідок вітчизняних дослідників, в яких прослідковано стратегії виживання українських селян, можливості селян задовольняти свої нагальні життєві потреби, умови економічної діяльності селян, їх матеріальне повсякдення. Цінним джерелом для аналізу економічних реалій повсякденного життя сільського населення в перше постсталінське десятиліття є дослідження В. Лисак [Лисак, 2013], М. Кагальної [Кагальна, 2013], В. Кузьменка [Кузьменко, 2017]. Проте питання аналізу побутово-промислового сектору селянського підприємництва ще не було предметом наукового пошуку, що й зумовило актуальність даного дослідження.

Джерельною базою є матеріали польових досліджень Науково-дослідного інституту селянства. Свідчення сучасників дали змогу персоніфікувати історичні події хрущовської доби та прослідкувати джерела доходів українських селян в роки хрущовської «відлиги».

Мета статті: проаналізувати підприємницький потенціал особистих присадибних господарств колгоспників доби «відлиги» у сфері задоволення побутових потреб.

Виклад основного матеріалу. У вересні 1953 р. на засіданні пленуму ЦК КПРС із уст М. Хрущова, якому були вкрай необхідні політичні дивіденди у вигляді особистої популярності і, отже, підтримки широких верств населення, лунають лозунги про необхідність переходу до політики поліпшення добробуту народу, насамперед селянства, та посилення турботи про задоволення його першочергових матеріальних потреб. Хоч ці кроки й можна назвати поворотом кремлівських небожителів «обличчям до людей», проте у багатьох сферах життя селян ініційовані перетворення продовжували залишатися лише деклараціями, так як практика повсякдення свідчила, що політичні гасла, виголошені навіть найвищими особами партії і держави, мало впливали на реальне становище селянства.

Прибутки від ведення особистого присадибного господарства складали майже половину бюджету родини українського колгоспника. І саме ці прибутки суттєво сприяли в другій половині 1950-х рр. підвищенню купівельної спроможності селян. При цьому часто, коли селяни їздили торгувати виробленою у своєму господарстві сільськогосподарською продукцією як в районні та області центри, так і у великі промислові центри республіки та за її межі, вони бачили зовсім інший, відмінний від їх повсякдення, рівень та якість життя. Тому й не дивно, що вони під час таких поїздок намагались придбати і привезти до рідної домівки різного роду товари, які на селі були не те що дефіцитними, а часто й просто ніколи не баченими. Це було особливо вагомим з огляду на те, що тогочасні селяни в силу своєї залежності від роботи в колгоспі змушені були більшість часу проводити в своєму селі, де можливості щодо задоволення багатьох їх навіть мінімальних потреб у товарах промислового виробництва були просто мізерними.

В силу того, що і постсталінська держава мало що робила для реального покращення життєдіяльності селянського соціуму, левову більшість своїх матеріально-побутових проблем селяни продовжували вирішувати самостійно. Цьому в значній мірі сприяло пом'якшення адміністративних утисків і обмежень, якими радянська держава буквально тероризувала селянство до осені 1953 р. Відповідно, в сільській місцевості швидко пошвидко пошвидко функціонування різноманітних кустарно-ремісничих промислів, активізувалась роль чисельних майстрів-умільців, які могли на місці хоча б на мінімально-примітивному рівні задовольняти життєво-важливі потреби односельців. Виготовлення різноманітної продукції та надання чисельних послуг місцевими майстрами було вигідним як їм самим, оскільки набуті ними вміння й навички приносили не просто додатковий, але й іноді досить суттєвий дохід, а й всьому сільському загалу, так як це з одного боку задовольняло багато повсякденних потреб, а з іншого – економило вільний час, якого у сільського трудівника, що левову частку часу (особливо у страдну пору) змушений був приділяти роботі в колгоспі та в особистому присадибному господарстві, було обмаль.

Знайти час, щоб добратись до міста, навіть за самим необхідним, за умов тогочасного бездоріжжя та повної відсутності будь-якого регулювання транспортного зв'язку більшості сільської місцевості із містами, було інколи просто неможливо. Тому, окрім грошових надходжень від реалізації вирощеної в особистому присадибному господарстві продукції, селяни також прагнули отримувати додаткові прибутки і від інших сфер (традиційних промислів, кустарних ремесел), що, відповідно, також сприяло підвищенню рівня матеріально-економічного добробуту селянської родини українського колгоспного села в добу «відлиги».

Про різноманіття, широту та інтенсивність розвитку різних сфер побутово-промислового сектору селянського підприємництва як відчутної складової неформальної економіки селянського двору свідчать матеріали польових досліджень, проведених фахівцями Науково-дослідного інституту селянства, опрацювання яких сприяло більш адекватному і об'єктивному аналізу соціально-економічних процесів в українському хрущовському селі.

Насамперед, маємо зазначити, що попит на роботу місцевих умільців був викликаний майже повною відсутністю на селі сфери побутових послуг. У вказаний період в сільській місцевості заклади побутового обслуговування споживчої кооперації (про державні мови взагалі не йшло), як то майстерні з пошиття одягу чи виготовлення взуття тощо були явищем виключно екзотичним. До того ж якість і термін виконання послуг, що ними надавались, здебільш викликали в селян обурення та незадоволення. Тому селяни просто змушені були звертатись за допомогою до своїх односельців, які мали ті чи інші ремісничі навички, могли виконати те чи інше замовлення в себе вдома. Щоправда, такі підробітки сталінська держава вважала явищем негативним і за допомогою адміністративних і фінансових утисків ретельно переслідувала осіб, які прагнули мати «нетрудові» доходи. Але селяни постійно намагались обійти законодавчі утиски, щоб отримати для задоволення пекучих потреб своєї сім'ї хоч якісь гроші. Цьому сприяло те, що і після обрання на посаду першого секретаря ЦК КПРС М. Хрущов ще декілька років змушений був продовжувати запеклу боротьбу зі своїми конкурентами за одноосібну владу в партії та державі. Боротьба за владу всередині партійно-державного апарату об'єктивно послабила жорсткий тоталітарний контроль держави над селом. Фактично селянам на деякий

час було надано такий собі карт-бланш для пошуку додаткових джерел забезпечення існування себе та своїх родин [Задворних, 2012 : 152].

Опрацьовані нами чисельні селянські інтерв'ю-розповіді, зібрані під час польових досліджень, переконливо свідчать, що всі респонденти, які вказували на наявність джерела неформального заробітку, сумлінно працювали і в колгоспі. Тобто мали там значну зайнятість, проте мізерну оплату праці. Відповідно, вишукували будь-які шляхи, які залежали від їх професії, місця роботи, додаткових навичок і вмінь, які в умовах селянського життя органічно передавались з покоління в покоління.

Так, дуже обмеженими у селян були можливості задовольнити свої потреби в одязі через сільську торгівельну мережу, оскільки полиці сільських кооперативних крамниць були напівпорожні. Ніякого одягу чи взуття споживча кооперація просто не пропонувала, тому значна кількість замовлень надходила місцевим кравцям відносно пошиття буденного одягу членам селянської родини. Найчастіше цей промисел традиційно був характерним для жінок. Але серед зібраних матеріалів наявні й свідчення про те, що часто кравцями на селі були й чоловіки. Так, З. Сидоренко, мешканець с. Сагунівка Черкаського району Черкаської області, розповідаючи про власні неформальні заробітки в 1950-1960-ті рр., вказував, що в той час він займався пошиттям костюмів на продаж односельцям. За його словами, оскільки він мав добрий хист до кравецької справи, то в нього навіть завжди існувала черга щодо виконання замовлень. Це, зрозуміло, приносило чоловіку добрий прибуток. «Сім'я не бідувала», хоч і доводилось завжди остерігатись інспекторів райфінвідділу [Поточний архів Науково-дослідного інституту селянства, Ф. 1, Спр. 342/015, Арк. 1]

Інший сільський кравець із с. Ташлик Смілянського району Черкаської області О. Павленко згадує, що оскільки він також був доволі вправним кравцем, то шив досить широкий асортимент чоловічого верхнього одягу: піджаки, костюми, галіфе (чоловічі брюки), ленінградки (вид короткого зимового пальто). Часто ходив до сусіднього села Ротмистрівка на базар, де в нього робили замовлення на ці речі жителі довколишніх сіл. Але в основному для отримання більшого прибутку та водночас приховуючи масштаби своїх занять від фінінспекторів та працівників сільради, які любили «заглядати йому в кишеню», користуючись близькістю залізниці, возив продавати готовий одяг здебільшого на базар до Одеси [Поточний архів Науково-дослідного інституту селянства, Ф. 1, Спр. 342/015, Арк. 1]. Спогади О. Павленка, окрім іншого, свідчать і про високий рівень професійної майстерності сільських кравців, оскільки цілком зрозуміло, що неоковирно виготовлену річ в такому місті як Одеса ніхто б не купив.

Асортимент пропонованих послуг був різним: від найпростіших сорочок до костюмів та зимового верхнього одягу. Значною популярністю в жителів села користувався зручний і теплий одяг, що було спричинено всією сукупністю умов життя селян (як роботи, так і побуту), які в осінньо-зимову пору року майже суціль потерпали від нестачі палива та постійної холоднечі і вологості в помешканні. Тому широким був попит на різного роду жилети та накладки з вовни та хутра зайців, лисиць, а особливо кролів. Вправним та й не дуже майстрам це заняття приносило значний стабільний дохід. Особливе становище займали майстри з пошиття кожухів, оскільки для цього потрібно було мати спеціальні швейні машини. Як правило, це були дуже рідкі, ще дореволюційного випуску машини «Зінгер».

Серед причин, чому селяни постійно звертались до приватних майстрів, було не лише те, що останні були знаними майстрами й мали добрі професійні навички і вміння та виконували замовлення дуже кваліфіковано, а й те, що соціально-побутова інфраструктура в тогочасних українських селах була практично відсутня. Навіть офіційні статистичні дані свідчать про те, що майже 88 % селян в 1950-х рр. продовжували шити не лише одяг, але й спідню білизну у приватних осіб [ЦДАВО України. Ф. 582, Оп.24, Спр. 806, 231 арк]

Окрім пошиття та ремонту одягу й білизни, сільські умільці займались також такою вкрай важливою справою як пошиття та ремонт взуття. Взуття селянам в досліджуваній період було так само складно придбати на селі, як і в довоєнний період [Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба, 2014 : 625]. Воно було вкрай дефіцитним навіть у містах і райцентрах. Будь-яке модельне взуття селяни діставали як правило через знайомих, купували «з-під поли», привозили з далеких мандрівок у великі промислові міста, куди їздили продавати свою сільськогосподарську продукцію. Відповідно, великим попитом серед місцевого населення завжди користувались послуги місцевих майстрів, які вміли шити та ремонтувати взуття. Це заняття стабільно приносило останнім вагомий прибуток [Поточний архів Науково-дослідного інституту селянства, Ф. 1, Спр. 342/062, Арк. 1]. Статистичні дані 1950-60-х рр. щодо пошиття, а надто ремонту взуття в сільській місцевості дають інформацію про те, що в 25 випадках з 30 взуття віддавалось на ремонт приватним особам [ЦДАВО України, Ф. 582, Оп.24, Спр. 806, Арк. 32].

Щодо пошиття взуття, то в основному місцеві майстри (переважно це були чоловіки) виготовляли ті види взуття, які були селянам найнеобхідніші в умовах сільського способу життя.

Мова йде, насамперед, про традиційні ялові та кирзові чоботи, які були вкрай необхідними в селі, де селянин не лише весь час пересувався по ґрунтових дорогах без будь-якого твердого покриття, але й взагалі весь свій робочий час проводив, працюючи на землі чи біля худоби. Тому ці гумові вироби користувались (та власне і сьогодні користуються) на селі постійним попитом. Як правило, сільські чоботарі обшивали чоботами односельців та жителів сусідніх сіл. Проте деякі майстри, які виготовляли особливо якісні вироби (правда, для цього потрібно було мати доступ до дуже дефіцитної якісної «хромової» шкіри та аналогічного «товару» на підошви), їздили продавати їх і за межі регіону, де торгували, як правило, не на офіційних, а на стихійних ринках. Так, за згадками А. Ратушної з с. Ташлик Смілянського району Черкаської області, її батько шив ночами чоботи. І, щоб не платити державі грабіжницькі податки (які накладались нею на тих, хто займався ремісництвом і сплата яких не те що б позбавила його будь-якого заробітку, але й просто розорила), возив їх продавати в м. Одеса [Поточний архів Науково-дослідного інституту селянства, Ф. 1, Спр. 342/072, Арк. 1].

Основною причиною вивозу готової продукції на продаж у віддалені від місця проживання райони було, як ми вже зазначали, те, що й в постсталінські роки селянин-колгоспник в разі, коли він додатково займався ремісничою діяльністю, мав за неї платити вкрай обтяжливий податок, не зважаючи навіть на те, що він значно перевиконував необхідну норму виробітку трудоднів, передбачених конкретним статутом колгоспу. Якби на нього подали скаргу чи то й просто донос про те, що «продає, але не платить», то в будинок міг би зайти з перевіркою фінагент. Тому взуття, одяг шили переважно вночі, а вивозили в віддалені райони по причині того, що там продавця ніхто не знав.

Але шкіряні чоботи, навіть кирзовий їх різновид (власне кирза – це не що інше, як щільна тканина типу «парусини», оброблена спеціальною хімічною сумішшю; із «кирзи» мали лише голінця, а головки і підошва виготовлялись із шкіри), були річчю дуже вартісною. Для більшості селян із-за їх дороговизни вони були практично недоступні. Тому народна винахідливість створила доволі зручний і дешевий замітник для того, щоб ходити по грязюці в будь-яку пору року, а саме шиті валянки, які носили як діти, так і дорослі. Переважно із-за дефіциту і високої вартості матеріалу (в основному валянки шили з сукна) місцеві майстри напрактикувались шити валянки зі старого одягу, найчастіше це були зношені шинелі. Більш ціліші «перелицьовували» й використовували повторно [Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба, 2014; 625].

Шиті валянки були найзручнішою і доступною по вартості осінньо-зимовою формою взуття, тому місцеві умільці (шили валянки й жінки, й чоловіки) мали на них постійні замовлення. Респонденти відзначають, що це заняття було для них стабільно-непоганим джерелом додаткових заробітків.

Ще одним цінним заняттям було виготовлення для шитих валянок саморобних глибоких резинових калощ (на селі їх повсюдно називали «чуні»). Чуні взували поверх валянок, щоб ті не пропускали вологи, і для сільського бездоріжжя вони мали виключно важливе значення. Якщо в селі був на них майстер, то він користувався попитом, так як калощі були товаром дефіцитним. Їх важко було купити не лише в місцевих кооперативних магазинах, а й в районних центрах. До того ж там вони були дуже мілкі, розроблені для того, щоб ходити по бруківці, і фактично були не пристосовані для того, щоб ходити в них по сільській грязюці. Як згадує З. Сидоренко, мешканець с. Сагунівка Черкаської області, то він мав постійні замовлення як на виготовлення валянок, так і на клеєння чунь, тому що це був дуже ходовий товар, необхідний у кожній селянській родині [Поточний архів Науково-дослідного інституту селянства, Ф. 1, Спр. 342/015, Арк. 1]. Матеріалом для клеєння чунь були старі автомобільні камери, які за «могорич», якусь продукцію чи за певну грошову суму скупляли у знайомих водіїв, працівників автопарку. А потім за допомогою резинового клею вже клеїлись самі чуні. Такий тандем (шиті валянки й чуні) був найрозповсюдженішим видом взуття селянства в осінньо-зимову, та й взагалі в грузьку пору.

Держава робила деякі спроби покращити побутове обслуговування на селі, постійно видавалися директиви і розпорядження щодо розширення мережі закладів побутового обслуговування. Але, не зважаючи навіть на прийняття спільної Постанови ЦК КПРС і РМ СРСР «Про заходи щодо поліпшення побутового обслуговування населення», це суттєво не впливало на покращення ситуації [ЦДАВО України, Ф. 5111, Оп.1. Спр. 196, Арк. 118]. За підрахунками М. Кагальної, на початку 1960-х рр. українське селянство користувалося закладами побутового обслуговування все ще в 5 раз менше, ніж жителі міст [Кагальна. 2013 : 75].

Висновки. Отже, повсякденне життя української селянської родини доби «відлиги» характеризувалось тим, що потреби селян постійно зростали, але їх задоволення з боку держави було мінімальним. Відповідно, активізувалась роль різних умільців-кустарів, які могли на місці задовольнити хоча б на примітивному, мініальному рівні життєво-важливі потреби односельців. Опрацьовані нами селянські розповіді, зібрані під час польових досліджень, досить наглядно демонструють готовність селян заробити додаткові кошти, щоб задовольнити свої

потреби. В загальній структурі грошових надходжень до селянського двору актуальним залишалось отримання доходів, наприклад, від таких ремісничо-кустарних промислів як пошиття й ремонт одягу та взуття. Український селянський соціум хрущовської доби залишався для держави другорядним суб'єктом соціально-економічного життя, тому лише селянська підприємницька ініціатива допомагала йому вижити й забезпечувати бодай достатній рівень та якість життя власній родині.

Подяка. Висловлюю щиро вдячність членам редакційної колегії журналу за конструктивні консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Автор не отримав фінансової підтримки для проведення дослідження й публікації цієї статті.

Джерела та література:

Задворних, С. (2012). Періодизація тіньової економіки України від часів СРСР до сучасності. *Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія економічні науки*, 32, II, 151-154.

Кагальна, М. (2013). Матеріальне забезпечення селянства УРСР у період хрущовської «відлиги» крізь призму повсякдення (1953-1964 рр.). *Архіви України*, 2, 70-78.

Кузьменко, В. (2017). *Повсякденне життя сільських жителів УРСР в другій половині 1940-х – 1960-х роках за матеріалами Чернігівської області*: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ, 265 с.

Лисак, В. (2013). *Повсякденність українських селян в умовах радянської дійсності (1950-1960-ті рр.)*. Донецьк : ТОВ «Східний видавничий дім», 341 с.

Поточний архів Науково-дослідного інституту селянства.

Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба (2014). Київ : Інститут історії України, 697 с.

ЦДАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.

Андрей Савченко

Кременчугский национальный университет им. М. Остроградского
аспирант (Украина)

Предпринимательские инициативы украинского крестьянства эпохи «оттепели» в сфере удовлетворения бытовых нужд

Аннотация. Цель статьи: проанализировать предпринимательский потенциал личных приусадебных хозяйств колхозников эпохи «оттепели» в сфере удовлетворения бытовых нужд. **Научная новизна.** Разработанные нами крестьянские рассказы, собранные во время полевых исследований, достаточно наглядно демонстрируют готовность крестьян заработать дополнительные средства, чтобы удовлетворить свои потребности. В общей структуре денежных поступлений в крестьянского двора актуальным оставалось получения доходов, например, от таких ремесленно-кустарных промыслов как пошив и ремонт одежды и обуви. Украинский крестьянский социум хрущевской эпохи оставался для государства второстепенным субъектом социально-экономической жизни, поэтому только крестьянская предпринимательская инициатива помогала ему выжить и обеспечивать хотя бы достаточный уровень и качество жизни собственной семье. **Методология исследования** основывается на принципах сравнительно-исторического и междисциплинарного анализа, социокультурного подхода. **Выводы.** Повседневная жизнь украинской крестьянской семьи эпохи «оттепели» характеризовалась тем, что потребности крестьян постоянно росли, но их удовлетворения со стороны государства было минимальным. Соответственно, активизировалась роль различных умельцев-кустарей, которые могли на месте удовлетворить хотя бы на примитивном, минимальном уровне жизненно важные потребности односельчан. Проанализированные нами крестьянские рассказы, собранные во время полевых исследований, достаточно наглядно демонстрируют готовность крестьян заработать дополнительные средства, чтобы удовлетворить свои потребности. В общей структуре денежных поступлений крестьянского двора актуальным оставалось получения доходов, например, от таких ремесленно-кустарных промыслов как пошив и ремонт одежды и обуви. Украинский крестьянский социум хрущевской эпохи оставался для государства второстепенным субъектом социально-экономической жизни, поэтому только крестьянская предпринимательская инициатива помогала ему выжить и обеспечивать хотя бы достаточный уровень и качество жизни собственной семье.

Ключевые слова: время «оттепели», колхозное крестьянство, прибыли крестьян, материальное благосостояние, кустари-умельцы, бытовые нужды.

Andrii V. Savchenko

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
postgraduate (Ukraine)

Entrepreneurial Initiatives of the Ukrainian Peasants During the "Thaw" to Satisfy Everyday Needs

Abstract. The purpose of the article: to analyze the entrepreneurial potential of personal farms of collective farmers during "thaw" period in the field of household needs. **Scientific novelty.** The peasant stories we have collected during field research, clearly demonstrate the willingness of peasants to earn extra money to meet their needs. In the general structure of cash receipts to the peasant's homestead, it was important to receive income, for example, from such handicrafts as sewing and repairing clothes and shoes. The Ukrainian peasant society of the Khrushchev era remained a secondary subject of socio-economic life for the state, so only the peasant entrepreneurial initiative helped peasants to survive and provide at least a sufficient level and quality of life for their own families. **The methodology of the research** is based on the principles of comparative-historical and interdisciplinary analysis, socio-cultural approach. **Conclusions.** The everyday life of the Ukrainian peasant family of the "thaw" era was characterized by the fact that the needs of the peasants were constantly growing, but their satisfaction from the state was minimal. Accordingly, the role of various handicraftsmen became more active, who could satisfy on the spot, at least at a primitive, minimal level, the vital needs of fellow villagers. The peasant stories we have analyzed, collected during field research, clearly enough demonstrate the willingness of peasants to earn additional funds to satisfy their needs. In the general structure of monetary receipts of the peasant household, it remained relevant to obtain income, for example, from such handicraft trades as sewing and repairing clothes and shoes. The Ukrainian peasant society of the Khrushchev era remained for the state a secondary subject of socio-economic life, therefore only peasant entrepreneurial initiative helped him survive and ensure at least a sufficient level and quality of life for his own family.

Key words: "thaw" period, collective farm peasantry, peasants' incomes, material well-being, artisans, household needs.

References:

- Kagalna, M** (2013). Materialne zabezpechennia selianstva URSS u period khrushchovskoi «vidlyhy» kriz pryzmu povsiakdennia (1953-1964 rr.) [Material support of the peasantry of the USSR during the Khrushchev «thaw» through the prism of everyday life (1953-1964)]. *Arkhivy Ukrainy - Archives of Ukraine*, 2, 70–78. [in Ukrainian].
- Kuzmenko, V.** (2017). *Povsiakdenne zhyttia silskykh zhyteliv URSS v druhii polovyni 1940-kh – 1960-kh rokakh za materialamy Chernihivskoi oblasti* [Everyday life of rural residents of the USSR in the second half of the 1940s - 1960s according to the materials of the Chernihiv region]. Abstract of candidate's thesis. [in Ukrainian].
- Lysak, V.** (2013). *Povsiakdennist ukrainskykh selian v umovakh radianskoi diisnosti (1950-1960-ti rr.)*. [Everyday life of Ukrainian peasants in the conditions of the Soviet reality (1950-1960)]. Donetsk: Eastern Publishing House, 341 p. [in Ukrainian].
- Potochnyj arkhiv Naukovo-doslidnogo instytutu seljanstva** [Current archive of the Peasant Research Institute].
- Sotsialni transformatsii v Ukraini: piznii stalinizm i khrushchovska doba** [Social transformations in Ukraine: late Stalinism and the Khrushchev era] (2014). Kyiv : Instytut istorii Ukrainy, 697. [in Ukrainian].
- TsDAVO Ukrainy** – Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine].
- Zadvornyykh, S.** (2012). Periodyzatsiia tinovoi ekonomiky Ukrainy vid chasiv SRSR do suchasnosti [Periodization of the shadow economy of Ukraine from the times of the USSR to the present]. *Zbirnyk naukovykh prats ChDTU. Serii ekonomichni nauky - Collection of scientific works of ChSTU. Economic sciences series*, 32, II, 151-154. [in Ukrainian].

Статтю надіслано до редколегії 20.10.2020 р.
Статтю рекомендовано до друку 30.11.2020 р.